

ETNOBOTÀNICA DEL MONTSENY

Plantes, remeis i cultura popular

M. ÀNGELS BONET

Presentem en aquest article els resultats d'un estudi etnobotànic efectuat en el marc de la línia de recerca en etnobotànica catalana del Laboratori de Botànica de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona. Aquest treball, dirigit pels professors Joan Vallès i Cèsar Blanché, va ser presentat com a tesi de doctorat (Bonet, 2001) i posteriorment ha estat publicat per Edicions Brau i el Museu de Granollers-Ciències Naturals (Bonet & Vallès, 2006). En un article previ publicat a *Monografies del Montseny*, avançàvem alguns aspectes metodològics del treball i un resum dels primers resultats de la recerca (Bonet, 1994). Posteriorment, n'hem anat publicant resultats parcials (Bonet & Vallès, 2002a, 2002b, 2002c, 2003, 2005, 2007). El contingut d'aquest article se centra a fer un repàs dels principals apartats que configuren la publicació global del treball, amb la intenció de comentar els aspectes més rellevants d'aquest treball de recerca etnobotànica al Montseny.

Després d'unes pàgines introductòries sobre les característiques geogràfiques, de clima, de vegetació i de flora de l'àrea estudiada, i sobre la metodologia emprada, el llibre se centra en el catàleg de les espècies vegetals que són conegudes, apreciades i utilitzades per la gent que viu al Montseny, tot especificant-ne els diferents usos. Aquest catàleg es complementa amb un catàleg de barreges de plantes medicinals i un altre que tracta sobre l'elaboració tradicional de licors i altres begudes. El catàleg principal d'usos està convenientment il·lustrat amb dibuixos, fets per Antoni Agelet, d'una part de les plantes que s'hi documenten. Es dediquen les darreres pàgines del llibre a fer una valoració de la situació actual dels coneixements tradicionals de les plantes al Montseny, tot comparant els resultats obtinguts amb els d'altres treballs realitzats en territoris de l'àmbit mediterrani utilitzant una metodologia anàloga. La publicació inclou, a més de la bibliografia, un recull de fotografies de plantes, de la preparació d'alguns remeis i d'altres aspectes de les utilitats de les plantes ressenyats pels informants. Per acabar, diversos annexos faciliten la consulta de les dades que s'apleguen en el llibre. Dediquem els paràgrafs que segueixen a comentar, de manera succinta, els apartats que acabem d'enumerar.

L'etnobotànica és la disciplina que s'ocupa de l'estudi de les aplicacions tradicionals de les plantes –en els diferents àmbits de la vida quotidiana– en un territori concret. Aquesta branca de la botànica, a cavall entre les ciències naturals i les ciències humanes, és clarament interdisciplinària (Barrau, 1971)

i està estretament vinculada a matèries del camp de les humanitats, com l'antropologia, l'etnografia, la història o la lingüística.

En l'estudi etnobotànic dut a terme al Montseny ens centràrem, fonamentalment, en les plantes usades amb finalitats medicinals, però també vam recollir informació referida a les espècies utilitzades en el camp de l'alimentació, com a condiments culinaris o per a l'elaboració de licors i altres begudes. També vam tenir en compte l'aprofitament forestal de les fustes per a la fabricació d'eines i altres estris, les plantes d'ús ornamental, les relacionades amb festes i cerimònies religioses i les emprades pels infants per construir les seves pròpies joguines, entre altres utilitats. Paral·lelament, vam fer una recopilació dels noms populars de les plantes a la zona, amb la qual vam contribuir al nomenclàtor de plantes en el domini lingüístic del català.

El fet de disposar d'un inventari dels usos de les plantes d'un territori, a banda de donar fe de la riquesa biològica i antropològica de l'àrea estudiada –i de permetre la restitució d'aquests coneixements sobre els vegetals a les generacions joves–, pot obrir perspectives d'aprofitament de plantes fins ara poc utilitzades o que han caigut en desús. Treballs d'aquesta mena poden ser les bases de nous fàrmacs, aliments i altres menes de productes útils. Per altra banda, el coneixement de les plantes útils del territori i de com s'utilitzen (part usada, material silvestre o cultivat, quantitats, èpoques...) és una informació que pot contribuir a la millora de l'explotació dels recursos naturals del país.

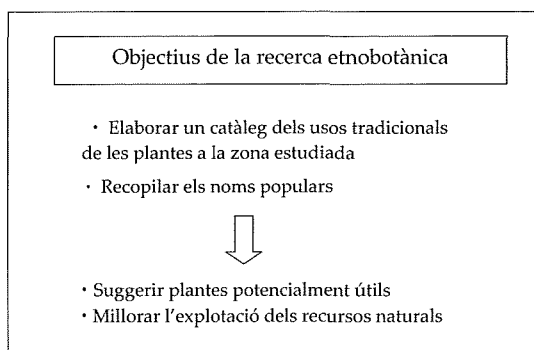

Figura 1. Objectius dels treballs de recerca etnobotànica.

ÀREA D'ESTUDI

El territori estudiat està constituït per 27 municipis del Montseny i terres veïnes de les Guilleries. El conjunt de l'àrea considerada té una extensió de 826 km² i una població d'uns 80.000 habitants. La població es troba molt irre-

gularment distribuïda en el conjunt del territori, amb clares diferències entre les zones de plana i les de muntanya, i també entre les diferents zones muntanyoses que conformen l'àrea d'estudi. Així, en alguns punts, com a l'alta vall del riu Tordera, la densitat de població s'ha mantingut força, mentre que en altres llocs els habitants s'han reduït dràsticament. En termes generals, el massís del Montseny ha sofert un fort despoblament d'ençà de la dècada de 1950 (Panareda, 1991).

Figura 2. Municipis del Montseny i les Guilleries on s'ha dut a terme la recerca

ANTECEDENTS BOTÀNICS I ETNOBOTÀNICS AL MONTSENY

El conjunt de característiques topogràfiques i de localització del Montseny li confereix un notable interès biogeogràfic. Això, juntament amb la proximitat a Barcelona, ha fet que hagi estat, des de molt antic, motiu d'atenció preferent tant per part de naturalistes i altres investigadors com de literats.

Els primers estudis de botànica sistemàtica al Montseny els va iniciar el segle XVII la família d'apotecaris i herbolaris Salvador. Durant el segle XVIII, la presència de botànics a la muntanya se centra en la figura de Joan de Minuart qui, juntament amb Josep Quer i Antoni de Bolòs i Ferrussola, féu una campanya d'exploració sistemàtica d'una part considerable del Montseny. Cal esmentar que Joan de Minuart (1693-1768) nasqué a Barcelona, fill d'una família procedent de Sant Celoni, la casa pairal de la qual es conserva encara avui en aquesta població vallesana.

Després d'aquests treballs, l'activitat botànica al Montseny s'interrompé durant llargues dècades, exceptuant la visita esporàdica d'alguns botànics estrangers. A principis del segle XIX cal fer menció, entre altres, de Francesc Xavier Bolòs, Francesc Campderà i Jaume Llansó (Arrizabalaga *et al.*, 1993). Fou a mitjan segle XIX que la figura d'Antoni Cebrià Costa (1817-1886) donà nova empenta a la botànica catalana. Costa treballà activament en el reconeixement florístic del Montseny i reuní al seu voltant una colla de deixebles que col·laboraren amb ell (Vigo, 1989; Vallès, 1995). *La seva Introducció a la Flora de Catalunya* (Costa, 1877) inclou ja el nucli bàsic de la flora del massís (Bolòs, 1983).

En temps més recents han passat pel Montseny gairebé tots els botànics que han treballat a Catalunya. Cal destacar els noms de Joan Cadevall –*Flora del Vallès* (Cadevall, 1889); *Flora de Catalunya* (Cadevall *et al.*, 1913-1937)–, Frère Sennen, Manuel Llenas, Pius Font i Quer, Josep Cuatrecasas i Guy Lapraz. L'estudi fitogeogràfic de la vegetació del Montseny comença realment amb P. Font i Quer i els seus deixebles S. Cuixart, J. M. Suaña i F. A. Rubió, els quals, en un treball publicat l'any 1918, donen una visió moderna de la vegetació de la muntanya, molt adaptada a la realitat, i marquen d'aquesta manera una nova etapa en l'estudi de la vegetació del Montseny. Font i Quer és autor d'un dels primers informes demanant que el massís del Montseny sigui declarat Parc Natural.

D'altra banda, la publicació l'any 1947 de l'estudi geogràfic de Salvador Llobet *El medio y la vida en el Montseny* –que inclou un mapa de masses forestals a escala 1:50.000 i que ha estat publicat de nou en versió catalana (Llobet, 1990)– representa un altre pas endavant en el coneixement de la vegetació del Montseny. De tres dècades més tard és la tesi doctoral

de Josep M. Panareda sobre l'estructura i la dinàmica del paisatge del Montseny (Panareda, 1978), aspectes que aquest autor ha tractat també àmpliament en nombroses publicacions posteriors.

Oriol de Bolòs va fer la seva tesi doctoral sobre la vegetació del Montseny i posteriorment publicà nombrosos treballs sobre flora i vegetació del massís, entre els quals destaquen *La vegetació del Montseny* (Bolòs, 1983), que correspon a la descripció geobotànica del massís, i un catàleg de la flora vascular, publicat conjuntament amb Josep Nuet i Josep M. Panareda (Bolòs *et al.*, 1986). Aquest catàleg ha estat complementat amb posteriors addicions de Pere Barnola, Àngel Romo, Cèsar Gutiérrez i Llorenç Sáez, entre altres (Barnola & Romo, 1989; Gutiérrez & Sáez, 1996; Gutiérrez, 1998a, 1998b).

Molts dels botànics esmentats, en especial el doctor Pius Font i Quer i, posteriorment, altres estudiosos del massís, com Martí Boada, han recopilat de forma col·lateral als seus treballs dades etnobotàniques: noms populars de les plantes a la zona, informacions referides als usos medicinals de les plantes i altres aplicacions tradicionals dels vegetals.

Són particularment interessants els treballs del botànic S. Llensa de Gelcén sobre la flora d'Hostalric i la seva comarca (Llensa, 1941; 1944), per la riquesa de dades etnobotàniques que contenen. En el capítol d'antecedents de treballs etnobotànics són referents obligats les topografies mèdiques, gènere singular de treball monogràfic, promocionat sobretot per l'Acadèmia de Medicina de Barcelona, per induir els metges rurals a l'observació i l'estudi directes del lloc on exercien la seva professió. De principis del segle xx data la interessant *Topografia mèdica de Viladrau* d'Antoni Ariet Barberis (Ariet, 1915), en la qual, si bé l'autor valora negativament les pràctiques de medicina popular dels habitants d'aquesta població, inclou un complet catàleg de la flora de Viladrau en el qual es consignen els noms locals («vulgars») de les plantes. Una altra obra de referència significativa és el llibre d'Apel·les Mestres *Llegendes i tradicions del Montseny* (Mestres, 1933), obra de caràcter etnològic que conté nombroses al·lusions als usos populars de les plantes i altres remeis populars, a banda d'interessants descripcions de molts aspectes de la vida al Montseny en l'època en què fou escrit.

Pel que fa a nomenclatura popular de les plantes, ultra el recull de Francesc Masclans (Masclans, 1981), que inclou noms de plantes de zones molt properes al Montseny (planes de la Selva i el Vallès Oriental), cal esmentar el més recent estudi inèdit de Cèsar Gutiérrez *Recerca etnobotànica al Montseny*, i dos treballs específics sobre aquest tema (Gutiérrez *et al.*, 1997; Gutiérrez, 2000), en els quals es consignen molts noms populars inèdits de plantes del Montseny.

METODOLOGIA

La metodologia emprada en aquest treball ha estat la mateixa que s'ha seguit en altres estudis previs realitzats al nostre laboratori. El treball de camp es fonamenta en l'anomenada enquesta etnobotànica, a través de la qual es fa la recopilació de dades sobre els noms i els usos de les plantes. Aquest mètode consisteix a entrevistar persones de tots els municipis objecte d'estudi ben documentades sobre el tema. Les converses amb els informadors locals es duen a terme de manera distesa, procurant crear un clima agradable que propiciï la confiança i que permeti a la persona amb la qual establim conversa transmetre'ns els seus coneixements amb naturalitat. D'aquesta manera, les entrevistes resulten molt riques en detalls que permeten situar les dades en el context social i històric en què es produïa la utilització de les plantes que volem documentar. Cal tenir present que molts dels usos inventariats ja pertanyen al passat, i han de ser entesos en el marc de la vida rural d'unes dècades enrere.

La selecció dels informants es va fer seguint una doble estratègia: d'una banda, i en primer lloc, procurant fer entrevistes en tots els municipis de l'àrea d'estudi. En segon lloc, i com a conseqüència d'aquest primer tempteig exhaustiu, intensificarem la prospecció en aquelles àrees que, per les característiques de la població i pel mode de vida dels habitants, donaven resultats més positius, tot insistint en els informants més selectes, capaços de proporcionar una informació més rica. És a les àrees de muntanya, amb poblament dispers, on hem treballat més intensivament, ja que les tradicions es conserven més en els llocs on es manté l'estil de vida rural que no pas on s'imposen els hàbits de la vida urbana. De totes maneres, el fenomen del despoblament abans comentat ens portà molt sovint a les viles i pobles per entrevistar persones grans –pastors retirats, bosquerols i altra gent de muntanya– que en jubilar-se havien baixat a viure a alguna de les poblacions de la plana.

El perfil dels informants –les persones que han fornit la informació que ha estat la base de l'estudi– és, a grans trets, el següent: gent del país, persones grans que al llarg de la seva vida han treballat de pagès, com a pastors o al bosc, majoritàriament dones. Tot i la inevitable influència dels mitjans de comunicació i de la informació vehiculada a través de persones novvingudes, les dades documentades són principalment pròpies de la cultura tradicional del Montseny, transmesa per via oral d'una generació a una altra al llarg de centenars d'anys. Cal dir que la col·laboració de les persones del Montseny ha estat excel·lent i que han mostrat un gran interès per contribuir a salvaguardar aquesta part tan notable de la cultura popular que és la cultura lligada al món de les plantes.

Van ser entrevistades un total de 180 persones (172 adults i 8 nens o adolescents), amb les quals, en la major part dels casos, parlàrem en més de dues ocasions. Paral·lelament, recol·lectàrem mostres testimoni de les plantes per a les

quals documentàrem informació, acompanyats –sempre que fou possible– dels mateixos informants. Aquestes mostres han quedat dipositades, en forma de plecs, a l'herbari BCN del Centre de Documentació de Biodiversitat Vegetal de la Universitat de Barcelona. També procuràrem que els entrevistats ens mostressin els mètodes de conservació de les plantes i de preparació dels remeis. El 61 % dels informants han estat dones i el 39 % restant, homes, amb una mitjana d'edat de 66 anys.

Els resultats obtinguts a partir de les entrevistes han estat comparats amb els de treballs similars d'àmbit bàsicament català, ibèric i mediterrani occidental. Això ens ha permès contrastar les dades i posar en relleu els usos inèdits o especialment rellevants. Amb aquest propòsit, es va fer una revisió bibliogràfica de més d'un centenar d'obres etnobotàniques, de plantes medicinals, de botànica alimentària i de botànica econòmica.

RESULTATS I DISCUSSIÓ

A través de les converses mantingudes amb els nostres informants, ens van ser citades un total de 584 espècies botàniques, de les quals 513 tenen o han tingut, en un passat no gaire llunyà, alguna aplicació popular al Montseny. Tenint en compte que el nombre de tàxons de la flora vascular del massís és de prop de 1.500, i descomptant 165 espècies usades que hi són al·lòctones, podem dir que l'índex d'etnobotanicitat és del 23 %, és a dir, que gairebé una quarta part de la flora vascular autòctona del Montseny té algun ús popular. De les 584 espècies botàniques esmentades, 351 tenen aplicació en l'àmbit sanitari (medicina humana i veterinària), 280 en el camp de l'alimentació (humana i animal) i 236 tenen algun altre tipus d'ús tradicional. Les espècies usades amb finalitat medicinal representen el 16,5 %, aproximadament, de la flora vascular autòctona del Montseny.

Espècies d'ús medicinal al Montseny

A la taula 1 presentem la relació d'espècies que han estat citades en més d'una tercera part de les entrevistes, acompanyades del seu nom popular més usual al Montseny i d'alguns dels principals usos ressenyats. L'espècie més esmentada ha estat el saüc (*Sambucus nigra*), que apareix en 88 de les 114 entrevistes realitzades. De molt a prop la segueixen la farigola (*Thymus vulgaris*) i l'olivera (*Olea europaea*), referenciades en 87 i 86 entrevistes, respectivament. Del conjunt de les espècies més citades a les entrevistes, 8 pertanyen a la família de les labiades (*Lamiaceae*) i 4 a la família de les compostes (*Asteraceae*), les dues famílies amb més representants al catàleg (encara que en ordre invertit).

Taula 1. Les espècies més citades a les entrevistes.

Espècie i família botànica	Nom/s popular/s al Montseny	Usos més rellevants	Nombre d'entrevistes en què és citada
<i>Sambucus nigra</i> L. (Caprifoliàcies)	Saüc, satüquer	Anticatarral, digestiu, antisèptic intestinal i ocular	88
<i>Thymus vulgaris</i> L. (Lamiàcies)	Farigola	Desinfectant	87
<i>Olea europaea</i> L. (Oleàcies)	Olivera	Antihipertensiu (fulla), vulnerari, antiàlgic, excipient (oli)	86
<i>Rosmarinus officinalis</i> L. (Lamiàcies)	Romaní	Antihipertensiu, anticatarral	82
<i>Anemone hepatica</i> L. (Ranunculàcies)	Herba fetgera	Antiinflamatori hepàtic	80
<i>Tilia platyphyllos</i> Scop. (Tiliàcies)	Til·la	Sedant	74
<i>Mentha pulegium</i> L. (Lamiàcies)	Poliol	Digestiu	72
<i>Zea mays</i> L. (Poàcies)	Cabellera de blat de moro (estils i estigmes)	Diürètic	68
<i>Herniaria glabra</i> L. (Cariofil·làcies)	Cent-en-grana	Antiacetonèmic	68
<i>Ruta chalepensis</i> L. ssp. <i>chalepensis</i> (Rutàcies)	Ruda	Antisèptic ocular, antihelmíntic, sedant, abortiu	67
<i>Parietaria officinalis</i> L. ssp. <i>judaica</i> (L.) Bég. (Urticàcies)	Morella roquera	Antiinflamatori geniturinari, diürètic, coadjuvant postpart veterinari	65
<i>Matricaria recutita</i> L. (Asteràcies)	Camamilla	Digestiu, antisèptic ocular	65
<i>Lippia triphylla</i> (L'Hér.) Kuntze (Verbenàcies)	Marialluïsa	Digestiu, antiemètic	64
<i>Saxifraga vayredana</i> Luizet (Saxifragàcies)	Herba de Sant Segimon	Anticatarral, antihipertensiu	61
<i>Lithospermum officinale</i> L. (Boraginàcies)	Herba de la pedreta, mill del sol	Litotríptic	61

<i>Foeniculum vulgare</i> Mill. (Apiàcies)	Fonoll	Alimentari, carmintiu	60
<i>Thymus serpyllum</i> L ssp. <i>chamaedrys</i> (Fries) Celak. (Lamiàcies)	Salsa de pastor	Condimentari	60
<i>Rubus ulmifolius</i> Schott (Rosàcies)	Barder, romeguera	Alimentari (móres), cicatritzant i vulnerari (fulla)	59
<i>Malva sylvestris</i> L. (Malvàcies)	Malva	Anticatarral, resolutiu, coadjuvant postpart veterinari	59
<i>Plantago lanceolata</i> L. (Plantaginàcies)	Plantatge estret	Antisèptic bucofaringi, diürètic	58
<i>Lavandula stoechas</i> L. (Lamiàcies)	Timons	Antiulcerós gàstric, planta fumable	56
<i>Origanum vulgare</i> L. (Lamiàcies)	Orenga	Condimentari	53
<i>Lavandula latifolia</i> Medik. (Lamiàcies)	Espígol	Antiàlgic, antisèptic, planta fumable	52
<i>Hypericum perforatum</i> L. (Clusiàcies)	Herba de Sant Joan	Antiinflamatori tòpic	52
<i>Laurus nobilis</i> L. (Lauràcies)	Llorer	Condimentari	52
<i>Scabiosa atropurpurea</i> L. (Dipsacàcies)	Escabiosa	Tractament del xarampió	51
<i>Urtica dioica</i> L. (Urticàcies)	Ortiga	Antihipertensiu, estimulant circulatori	51
<i>Lilium candidum</i> L. (Liliàcies)	Lliris de Sant Antoni	Vulnerari, cicatritzant	50
<i>Centaureum erythraea</i> Rafn (Gencianàcies)	Centaurea	Antianorèctic o estimulant de la gana	50
<i>Vitis vinifera</i> L. (Vitàcies)	Cep, raïm	Antiinflamatori faringi (vinagre)	50
<i>Asplenium septentrionale</i> (L.) Hoffm. (Polipodiàcies)	Herba prima	Diürètic	49
<i>Eucalyptus globulus</i> Labill. (Mirtàcies)	Eucaliptus	Anticatarral, descongestiu nasal	49

<i>Salvia officinalis</i> L. ssp. <i>lavandulifolia</i> (Vahl) Gams (Lamiàcies)	Sàlvia	Antisèptic, reforçant i blanquejant dental	49
<i>Chondrilla juncea</i> L. (Asteràcies)	Màstecs	Alimentari, vulnerari i cicatritzant	48
<i>Abies alba</i> Mill. (Pinàcies)	Avet	Antitussigen, anticatarral, antiàlgic	47
<i>Allium sativum</i> L. (Liliàcies)	All	Alimentari, antiartròsic, antihelmíntic, depuratiu sanguini	45
<i>Equisetum telmateia</i> Ehrh. (Equisetàcies)	Cua de cavall, sangnua	Diürètic, antisèptic, estimulant circulatori	45
<i>Juglans regia</i> L. (Juglandàcies)	Noguera	Alimentari, elaboració de ratafia (fruit) depuratiu sanguini, antisèptic i vulnerari (fulla)	44
<i>Pinus pinea</i> L. (Pinàcies)	Pi pinyer	Anticatarral, antitussigen, antisèptic	43
<i>Reichardia picroides</i> (L.) Roth (Asteràcies)	Cosconilles	Alimentari	40
<i>Artemisia absinthium</i> L. (Asteràcies)	Donzell	Antihelmíntic	39
<i>Citrus limon</i> (L.) Burm. (Rutàcies)	Llimoner	Alimentari, antisèptic faringi, antihipertensiu	39
<i>Agrimonia eupatoria</i> L. (Rosàcies)	Agrimònia, herba de mal estrany	Antihipertensiu, depuratiu sanguini, anticatarral	39
<i>Juniperus communis</i> L. (Cupressàcies)	Ginebró	Antiàlgic, antiberrugós, depuratiu sanguini, antisèptic	39
<i>Allium cepa</i> L. (Liliàcies)	Ceba	Alimentari, depuratiu renal i hepàtic, resolutiu, hipoglucemiant, anticatarral	39
<i>Papaver rhoeas</i> L. (Papaveràcies)	Rosella	Sedant i hipnòtic	38
<i>Linum usitatissimum</i> L. (Linàcies)	Lli, llinosa (grana)	Laxant (grana), anticatarral i antiinflamatori (farina de llinosa)	38

D'entre les espècies medicinals crida l'atenció, tant per la freqüència amb què ha estat esmentat (247 citacions) com per la diversitat d'usos que se'n fa (51 usos medicinals diferents), el saüc o saüquer (*Sambucus nigra*). El saüc, en efecte, gaudeix arreu d'un reconegut prestigi com a planta medicinal (així ho denota la denominació *bonarbre* que rep en alguns indrets de Catalunya). Com és sabut, aquest arbre té caràcter sagrat i fins i tot màgic en moltes cultures europees i, tant al Montseny com arreu del país, la seva presència a la vora de les cases de pagès ha estat i és encara una constant. Del saüc o saüquer s'empren diferents parts: la inflorescència (tendra o bé seca), els fruits, els brots tendres, les fulles, l'escorça. D'entre el gran nombre d'aplicacions medicinals diferents que hem enregistrat, destaquen l'ús anticatarral (citat 40 vegades), l'antisèptic i antiinflamatori intestinal (39 citacions) i l'antisèptic ocular (25 citacions). Un dels preparats més habituals –encara utilitzat actualment– és l'anomenada «essència» o «esperit» de flor de saüc, que es prepara fent una destil·lació casolana de la inflorescència tendra. Aquest líquid es pren amb diverses finalitats terapèutiques (com a digestiu i com a febrífug, entre altres) i també com a beguda refrescant (diluint en aigua).

Cal remarcar que el saüc apareix com una de les plantes medicinals més esmentades i més usades també en altres treballs de recerca d'etnobotànica catalana. Així, a les comarques del Pallars Jussà i el Pallars Sobirà (Agelet, 1999) li són assignats 33 usos medicinals diferents, i 32 a la comarca de la Cerdanya (Muntané, 1991, 1994, 2003). A les Guàrdies (Selga, 1998) el saüc és l'espècie medicinal més esmentada i la que té més usos diferents (24). També a les comarques de l'Alt Empordà (Parada, 1997, 2008), la Segarra (Raja, 1995), la vall del riu Tenes (Bonet, 1991, 1993; Bonet *et al.*, 1992), el Capcir i el Conflent (Muntané, 2005) i l'alta vall del riu Ter (Rigat *et al.*, 2006) el saüc es troba entre les primeres espècies medicinals quant a nombre de citacions i quant a diversitat d'usos terapèutics.

El segon lloc en la llista de plantes medicinals més usades l'ocupa la fari-gola (*Thymus vulgaris*), la qual ha estat esmentada 152 vegades. La farigola també destaca per ser la segona espècie quant a nombre d'aplicacions medicinals diferents (36). D'entre les diverses aplicacions sobresurt l'ús que se'n fa –derivat de la seva acció antisèptica i vulnerària– per desinfectar ferides, que fa d'aquesta planta la més emprada amb aquesta finalitat. Segueix, en ordre d'importància pel que fa al nombre de citacions, l'olivera, esmentada 139 vegades i a la qual han estat assignats 35 usos medicinals diferents. D'aquest ampli espectre d'aplicacions, les dues més rellevants són l'ús de la decocció de la fulla com a antihipertensiu i l'ús de l'oli d'oliva amb finalitat vulnerària i antiàlgica, i com a excipient per elaborar diversos preparats.

Finalment, voldríem remarcar –pel seu caràcter d'endemisme del Montseny– la presència de l'herba de Sant Segimon (*Saxifraga vayredana*) entre

la vintena d'espècies amb més gran diversitat d'aplicacions en la medicina popular. Tot i que hem constatat una forta davallada en l'ús d'aquesta planta entre els habitants del massís en les darreres dècades, continua sent habitual la seva presència a les cases de les zones més enlairades, on la gent la té plantada en testos amb finalitat principalment ornamental.

Per tal de valorar el grau de novetat en l'etnobotànica farmacèutica del Montseny, vam comparar les dades recollides amb les que figuren en més d'un centenar d'obres especialitzades d'etnobotànica, de plantes medicinals i de botànica econòmica (vegeu-ne la citació completa a Bonet & Vallès, 2006). Un total de 501 usos, referits a 201 espècies, no els hem trobat referenciats en cap de les obres consultades. Cal dir que, entre els usos inèdits o poc documentats (els que figuren només en una o dues de les obres revisades), n'hi ha molts que han estat reportats per un sol informant, cosa que fa pensar en la fragilitat d'aquesta informació (és possible que en algun cas hàgim recollit els darrers testimonis d'unes aplicacions medicinals força corrents en el passat, però que en l'actualitat ja ningú no utilitza i són a punt de ser definitivament oblidades). En canvi, alguns dels usos medicinals inèdits han estat citats per almenys tres informants independents, i això alguns autors consideren que els dona un major grau de fiabilitat (Le Grand & Wondergem, 1987). Els resultats obtinguts demostren que, tot i la proximitat d'alguns dels territoris comparats amb el nostre i l'elevat nombre d'obres de referència considerades, encara es poden trobar a Catalunya usos populars medicinals inèdits. Presentem, a la taula 2, diverses plantes amb usos medicinals inèdits que compleixen la condició que acabem d'esmentar, la qual cosa els fa especialment interessants.

Taula 2.

Espècies amb algun ús medicinal inèdit citat per tres o més informants independents.

Espècie	Nom/s popular/s al Montseny	Part usada	Ús medicinal inèdit	Forma d'administració
<i>Antennaria dioica</i> (L.) Gaertn.	Llunària	Part aèria	Antisèptic ocular	Bany ocular (ús extern)
<i>Arbutus unedo</i> L.	Arboç	Soca	Antihipertensiu	Tisana (ús intern)
<i>Campanula rotundifolia</i> L. ssp. <i>rotundifolia</i>	Salsufràgia	Part aèria	Anticatarral	Tisana (ús intern)
<i>Herniaria glabra</i> L.	Cent-en-grana	Part aèria	Antiacetonèmic	Tisana (ús intern)

<i>Opuntia maxima</i> Mill.	Figuera de moro	Pala	Antipneumònic	Cataplasma (ús extern)
<i>Salix atrocinerea</i> Brot.	Gatell	Escorça de la soca	Antiàlgic i antiinflamatori hepàtic	Tisana (ús intern)
<i>Saxifraga vayredana</i> Luizet	Herba de Sant Segimon	Part aèria	Antiàlgic	Tisana (ús intern) Emplastre (ús extern)
			Antihipertensiu	Tisana (ús intern)
<i>Stachys recta</i> L.	Herba feridora, herba de Sant Antoni	Part aèria	Antihipertensiu	Tisana (ús intern)

Formes de preparació dels remeis

Pel que fa a les formes de preparació i d'administració dels remeis, cal distingir, en primer lloc, entre els preparats administrats per via interna i els que s'administren per via tòpica. Tant en un cas com en l'altre, la majoria són solucions aquoses. No sempre és fàcil determinar si es tracta d'infusions o de decoccions, ja que la manera d'expressar-se dels informants pot resultar imprecisa (hem considerat infusió quan parlen d'escaldar la planta o fer-li arrencar el bull, i decocció quan fan bullir l'aigua amb la planta durant uns minuts). Per via interna, són també formes de preparació rellevants la ingestió directa (és a dir, sense preparació) d'una part de la planta o del suc, i també les maceracions aquoses i els xarops. Per via externa s'apliquen emplastres i friccions, i s'utilitzen excipients com oli d'oliva, alcohol, cera, greixos, vinagre i anís.

A banda de les nombroses combinacions o barreges de plantes (administrades habitualment en forma de tisana), voldríem remarcar l'existència d'altres remeis vegetals de preparació força laboriosa i d'ús prou difós en el territori estudiat. Un d'aquests preparats és l'essència o esperit de flor de saüc, ja esmentada, i un altre, el xarop de pinyes d'avet (*Abies alba*), de propietats anticatarrals, antitussígenes i balsàmiques. Aquest xarop es prepara fent una maceració de les pinyes d'avet amb sucre: es cullen les pinyes a finals de juny (per Sant Joan) o a primers de juliol, quan encara són tendres, es tallen a rodanxes o a llesques i es posen en una escorredora alternant capes de pinya i capes de sucre (figura 3). Quan no es disposa de pinyes d'avet es prepara amb les pinyes del pi pinyer (*Pinus pinea*) o d'altres pins.

Figura 3. Procés d'elaboració del xarop de pinyes d'avet (Abies alba), usat per al tractament de la tos i els refredats.

Tipus de malalties tractades amb plantes

Pel que fa als principals trastorns o malalties tractades amb plantes, els més importants són els trastorns del sistema digestiu (15,83 % del total d'entrades), seguits dels remeis antiinflamatoris (13 %) i els del sistema respiratori (10,64 %). Segueixen, per ordre d'importància, els remeis destinats al tractament d'infeccions o infestacions (antihelmíntics, febrífugs), i a curar traumatismes (ferides, cremades). Finalment, tenen també certa rellevància el tractament de trastorns del sistema genitourinari (ús de diürètics i de litotríptics, entre altres), els del sistema circulatori (antihipertensius, estimulants cardíacs i de la circulació, depuratiu sanguini), el tractament de trastorns del sistema nerviós (ús de plantes amb finalitat sedant i, en menor grau, hipnòtica), i els antiàlgics. El 94 % del total de les 4.023 entrades d'aplicacions medicinals inventariades fan referència a medicina humana i el 6 % restant, a veterinària (un percentatge significatiu de plantes s'usen amb la mateixa finalitat en ambdós casos).

Espècies que són considerades nocives o tòxiques

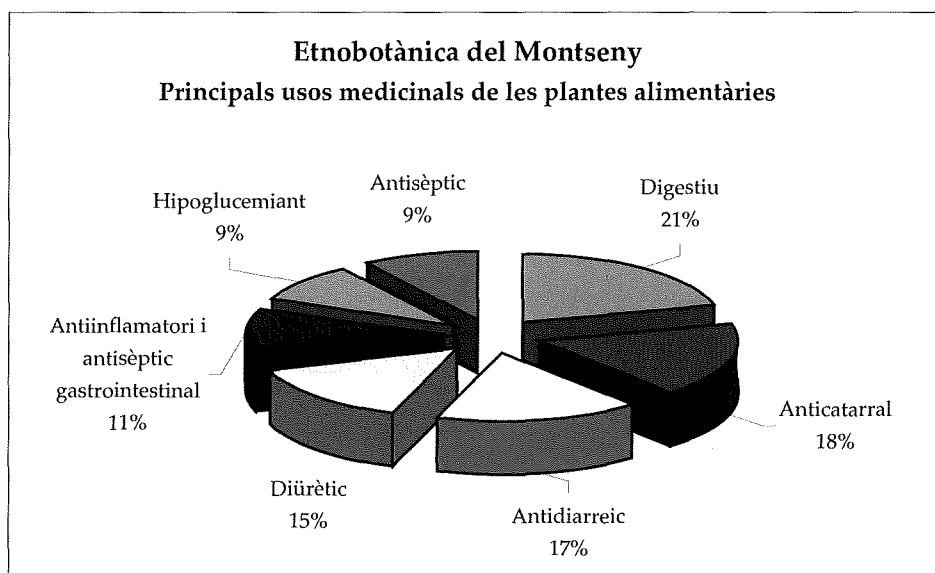
Del conjunt de dades recollides sobresurt un nombre significatiu d'espècies (98) per a les quals els informants han reconegut accions nocives o tòxiques. Cal remarcar el fet que 69 d'aquestes plantes tenen aplicació en medicina humana o en veterinària (52 són usades per via interna i 17 tan sols per via externa).

Entre les plantes nocives o tòxiques poden distingir-se diferents graus o nivells de toxicitat. Hi ha espècies que pràcticament no s'usen a causa de la seva perillositat, com passa amb la cicuta (*Conium maculatum*) i diverses solanàcies, com la morella de camp o tomaquera borda (*Solanum nigrum*) o l'herba talpera (*Datura stramonium*). Han estat descrits també, entre altres possibles efectes nocius, el cas de les plantes que causen reaccions al·lèrgiques i el d'aquelles que poden ser motiu d'intoxicació en animals domèstics. En altres casos, els efectes tòxics descrits són deguts a una incorrecta dosificació o administració d'espècies vegetals habitualment usades amb finalitat medicinal. Podem citar com a exemple l'acció debilitant o hipotensora que produeix el consum perllongat de tisanes de romaní (*Rosmarinus officinalis*) o de til·la (*Tilia platyphyllos*). També poden donar-se casos de major sensibilitat per part d'algunes persones, per les quals l'espècie resulta nociva, quan habitualment és administrada amb finalitat terapèutica sense causar cap trastorn.

Espècies usades en alimentació humana o animal

Ens han estat esmentades 280 espècies pel seu ús en el camp de l'alimentació: 133 s'usen en alimentació humana, 97 en alimentació animal i les 50 restants s'empren tant en alimentació humana com en animal. En l'apartat que a la publicació del treball destinem a parlar de licors i altres begudes hi consten 11 receptes per elaborar ratafia. Ens han estat consignades un total de 95 espècies usades per elaborar aquest licor, al qual, a banda de propietats digestives, li són atribuïdes altres propietats medicinals, com l'acció antiinfecciosa intestinal, antinauseosa per al mareig o antiàlgica en cas de dolor menstrual. De fet, a banda de les nous verdes i la base alcohòlica, la ratafia s'elabora, fonamentalment, a partir de plantes aromàtiques, la majoria de les quals són usades també amb finalitat medicinal (figura 4).

Figura 4. El gràfic il·lustra el fet que moltes de les plantes usades amb finalitat alimentària, com a condiments o per elaborar licors també tenen aplicacions medicinals.

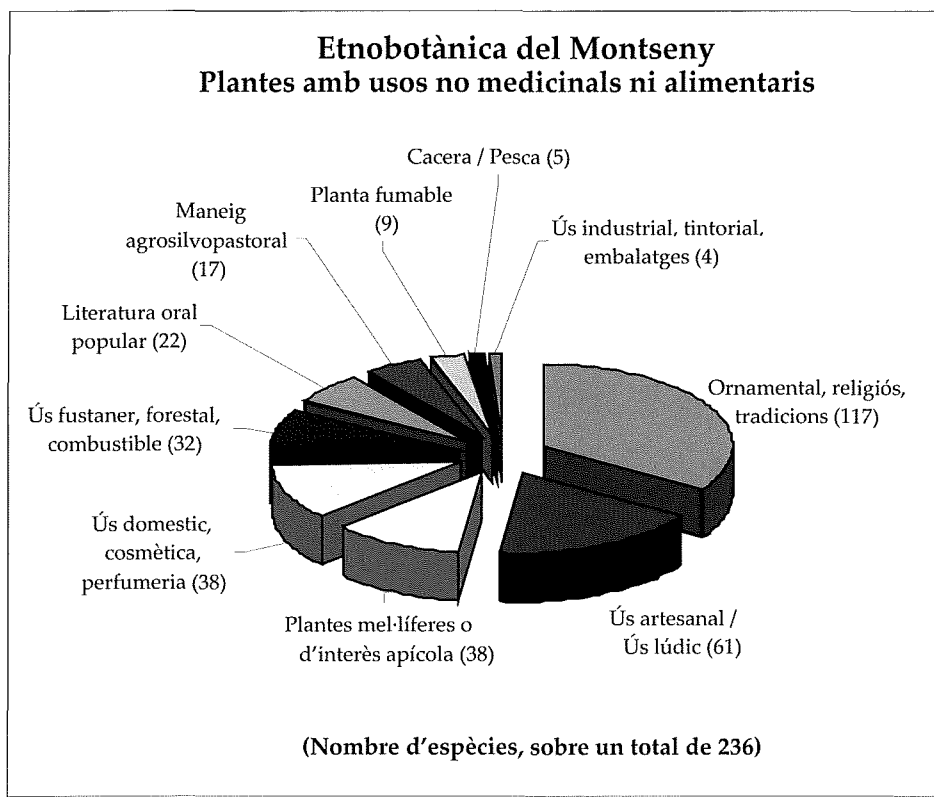
Espècies amb altres usos

Hem recollit informació etnobotànica sobre 236 plantes que es fan servir popularment per a qüestions altres que les sanitàries i les alimentàries. Aquestes 236 espècies, les hem classificades en 21 grups d'utilització: 1) cace-

ra; 2) creences i tradicions; 3) embalatge; 4) ús en literatura oral popular; 5) maneig agrosilvopastoral; 6) perfumeria; 7) pesca; 8) planta d'interès apícola; 9) planta fumable; 10) ús agrícola; 11) ús apícola (planta mel·lífera); 12) ús artesanal; 13) ús combustible; 14) ús cosmètic; 15) ús domèstic; 16) ús forestal (carboneig); 17) ús fustaner; 18) ús industrial; 19) ús lúdic (jocs infantils); 20) ús ornamental i religiós, i 21) ús tintorial.

Al gràfic de la figura 5 hem fusionat els 21 grups esmentats en 10 de més amplis, per afinitats dels tipus d'usos.

Figura 5.
Plantes amb usos populars al Montseny diferents dels medicinals i alimentaris.

Destaca, per l'elevat nombre de representants, el grup de les plantes ornamentals (117 espècies). A més de diverses plantes amb les quals es confeccionen rams i altres que es tenen plantades als jardins, han estat incloses en aquest grup les que tradicionalment són utilitzades en celebracions religioses relacio-

nades amb festivitats com el Nadal, la Setmana Santa o el Corpus. És precisament en la confecció de les tradicionals catifes de Corpus –que encara se celebra actualment a les poblacions de la Garriga i Arbúcies– on hi ha una més gran riquesa en l'ús d'elements vegetals. El segon grup en importància és el de les plantes usades amb finalitat artesanal: des de la fabricació de pipes de fumar a partir de les soques de bruc (*Erica arborea*) fins a la confecció d'escombres (sobretot amb *Erica scoparia*), de cistells a partir de vímets (diversos *Salix*) i canya (*Arundo donax*), de rodells o bastons de passejar a partir d'arbres com el castanyer (*Castanea sativa*) o d'objectes d'ús lúdic, com les joguines que abans molts nens se sabien fabricar a partir de diversos elements vegetals. Segueix, en ordre decreixent d'importància, el grup de plantes que ens han estat esmentades com a mel·líferes o d'interès apícola (38 espècies) i les que tenen usos domèstics diversos o que s'usen per perfumar o en cosmètica. Un bon nombre d'arbres i arbusts (32 en total) s'aprofiten pel seu valor forestal, en fusteria o com a combustible. Sobre 22 espècies hem pogut recollir alguna dita, cançó o llegenda. N'hi ha 17 d'implicades en activitats agrosilvopastorals (s'empren com a adobs o per a altres finalitats agrícoles, en explotació forestal o en la ramaderia; no han estat considerades aquí les plantes que s'usen en l'alimentació del bestiar). Finalment, ens han estat citades 9 plantes susceptibles de ser fumades, 5 més de relacionades amb activitats cinegètiques o de pesca i 4 que s'utilitzen per fabricar embalatges, com a tints o per a altres fins industrials.

Els noms populars de les plantes al Montseny

Per denominar els 584 tàxons catalogats, els informants han fet servir 1.027 noms populars. Prenent com a referència l'obra de Masclans (1981) i un banc de dades sobre noms de plantes en procés d'elaboració, són 446 els noms que no hem trobat documentats o que, si ho són, s'apliquen a tàxons diferents dels que els nostres informants han esmentat. Anàlogament a l'índex d'etnobotanicitat, esmentat a l'inici de l'apartat de resultats i discussió, ha estat definit un índex d'etnofitonímia, per expressar la proporció de plantes de la flora que tenen nom popular (Bonet *et al.*, 1999). El càlcul d'aquest valor ens permet afirmar que un 28 %, aproximadament, de les plantes vasculars del Montseny tenen nom popular. Aquesta és una bona mostra de la riquesa lingüística lligada al món de les plantes i alhora posa de manifest el profund coneixement que la gent del camp té de les plantes. Els noms populars de les plantes sovint fan referència a les seves característiques, al seu hàbitat, a les seves propietats i utilitats i fins a la seva perillositat.

Com passa en qualsevol altre camp del coneixement, quan s'utilitzen noms per designar les espècies vegetals se'n fan servir de diferents per desig-

nar la mateixa planta i, en altres ocasions, un sol nom serveix per denominar-ne diverses. Vegem-ne uns quants exemples.

Agrimonia eupatoria, una planta medicinal de la família de les rosàcies, es caracteritza per l'elevat nombre de noms populars amb què és denominada: agrimònia (amb nombroses variants), herba de mal estrany, herba de Sant Antoni, herba tossera, setsagnies. Al contrari passa amb *Sambucus nigra* (saüc, saüquer), *Lavandula latifolia* (espígol, barballó) o el fruit de *Solanum lycopersicum* (tomàquet, tomaca), per a les quals només hem recollit dos noms populars diferents. En el cas de *Lavandula latifolia* la forma més usual és *espígol*, que ha estat reportada en tots els vessants del massís; aquesta és la forma predominant a les poblacions vallesanes i també a les de la comarca de la Selva. Al sector nord-occidental (Osona i extrem nord-oest del Vallès), en canvi, s'usa *barballó*, amb la variant *barmaió*.

Consideracions finals

A través d'aquest estudi hem constatat, d'una banda, que molts dels usos referits pels informants ja no són vigents, i de l'altra, que les persones amb un saber etnobotànic més ric són d'edat avançada. Aquest fet ens obliga a reflexionar sobre l'evolució en el temps del coneixement i la utilització de les plantes per part de la gent del Montseny. La situació actual demostra que l'ús de les plantes medicinals i d'altra mena –tant al Montseny com en altres regions estudiades– ha sofert una forta davallada en les darreres dècades, i és previsible que continuï disminuint, a causa de l'escàs grau de coneixements que les generacions joves tenen sobre el tema. Per contra, l'interès creixent que molts sectors de la societat manifesten envers els productes naturals d'origen vegetal fa pensar en la necessitat de recollir aquests coneixements populars amb la màxima urgència, tant per contribuir a l'inventari del patrimoni cultural de les àrees estudiades com per suggerir plantes potencialment útils des del punt de vista medicinal, alimentari o d'altres d'interès aplicat.

AGRAÏMENTS

Volem donar les gràcies a tots els informants per la seva col·laboració desinteressada i per haver volgut compartir amb nosaltres el seu temps i els seus coneixements. De fet, ells són els autèntics autors d'aquest treball i els hem d'agrair que mantinguin viva la cultura tradicional sobre les plantes al Montseny. Volem tenir un record especial per a aquells que van donar-nos la seva informació i que ja han mort, la qual cosa és un clar testimoni de la fragilitat dels coneixements que procurem inventariar. També hem

d'agrair l'ajut inestimable de moltes persones que ens facilitaren el contacte amb els diferents informants, especialment dels amics Carme Clopés i Cèsar Gutiérrez. Durant la recerca vam rebre ajuts econòmics parcials de la Divisió de Ciències de la Salut de la Universitat de Barcelona i del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana de la Generalitat de Catalunya. Regraciem també Joan Vallès per la revisió del text.

BIBLIOGRAFIA

- AGELET, A.: 1999. *Estudis d'Etnobotànica farmacèutica al Pallars*. Tesi Doctoral. Facultat de Farmàcia. Universitat de Barcelona.
- ARIET, A.: 1915. *Topografia mèdica de Viladrau*. Barcelona: Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona.
- ARRIZABALAGA, A.; CAMARASA, J. M.; MONTAGUD, È.; ORÓ, I.; SÁNCHEZ, R.: 1993. *Científics i naturalistes al Montseny (les generacions dels XIX)*. Granollers: Museu de Granollers.
- BARNOLA, P.; ROMO, À. M.: 1989. *Addicions a la flora vascular del Montseny*. Monografies del Servei de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona, 18: 107-108.
- BARRAU, J.: 1971. «L'Ethnobotanique au carrefour des sciences naturelles et des sciences humaines», *Bulletin de la Société Botanique de France*, 118: 237-248.
- BOLÒS, O. de: 1983. *La vegetació del Montseny*. Barcelona: Servei de Parcs Naturals. Diputació de Barcelona.
- BOLÒS, O. de; NUET, J.; PANAREDA, J. M.: 1986. «Flora vascular del Montseny», en TERRADES, J.; MIRALLES, J. (eds.). *El Patrimoni biològic del Montseny. Catàlegs de flora i fauna*, 1: 41-92. Barcelona: Servei de Parcs Naturals. Diputació de Barcelona.
- BOLÒS, O. de; VIGO, J.: 1984-2001. *Flora dels Països Catalans*. Barcelona: Ed. Barcino. 4 volums.
- BOLÒS, O. de; VIGO, J.; MASALLES, R. M.; NINOT, J. M.: 2005. *Flora manual dels Països Catalans*. Barcelona: Ed. Pòrtic S.A. 3a ed.
- BONET, M. À.: 1991. *Estudis etnobotànics a la Vall del Tenes (Vallès Oriental)*. Tesi de Llicenciatura. Facultat de Farmàcia. Universitat de Barcelona.
- BONET, M. À.: 1993. *Etnobotànica de la Vall del Tenes (Vallès Oriental)*. Biblioteca de Cultura Popular Valeri Serra i Boldú, 4. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Ajuntament de Bellpuig.
- BONET, M. À.: 1994. «Recerca etnobotànica al Montseny: primers resultats», *Monografies del Montseny*, 9: 91-108.
- BONET, M. À.; BLANCHÉ, C.; VALLÈS, J.: 1992. «Ethnobotanical study in River Tenes valley (Catalonia, Iberian Peninsula)», *Journal of Ethnopharmacology*, 37: 205-212.

- BONET, M. À._ 2001. *Estudi etnobotànic del Montseny*. Tesi doctoral. Facultat de Farmàcia. Universitat de Barcelona.
- BONET, M. À.; PARADA, M.; SELGA, A.; VALLÈS, J.: 1999. «Studies on pharmaceutical ethnobotany in the region of L'Alt Empordà and Les Guilleries (Catalonia, Iberian Peninsula)», *Journal of Ethnopharmacology*, 68: 145-168.
- BONET, M. À.; VALLÈS, J.: 2002a. «Use of non-crop food vascular plants in Montseny biosphere reserve (Catalonia, Iberian Peninsula)», *International Journal of Food Sciences and Nutrition*, 53: 225-248.
- BONET, M. À.; VALLÈS, J.: 2002b. «Les plantes aromàtiques del Montseny». *Notes*. Centre d'Estudis Molletans, 17: 41-53.
- BONET, M. À.; VALLÈS, J.: 2002c. *Etnobotànica del Montseny: plantes amb usos no medicinals ni alimentaris*. Monografies. Servei de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona, 33: 25-33.
- BONET, M. À.; VALLÈS, J.: 2003. «Pharmaceutical ethnobotany in the Montseny biosphere reserve (Catalonia, Iberian Peninsula). General results and new or rarely reported medicinal plants», *Journal of Pharmacy and Pharmacology*, 55: 259-270.
- BONET, M.À.; VALLÈS, J.: 2005. *Etnobotànica del Montseny: accions nocives o tòxiques de les plantes*. Monografies. Servei de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona, 41: 55-61, 2005.
- BONET, M. À.; VALLÈS, J.: 2006. *Plantes, remeis i cultura popular del Montseny. Etnobotànica d'una Reserva de la Biosfera*. Figueres i Granollers: Brau Edicions i Museu de Granollers-Ciències Naturals.
- BONET, M. À.; VALLÈS, J.: 2007. «Ethnobotany of Montseny biosphere reserve (Catalonia, Iberian Peninsula): plants used in veterinary medicine», *Journal of Ethnopharmacology*, 110: 130-147.
- CADEVALL, J.: 1898. *Flora del Vallès*. Tesi Doctoral. Barcelona, Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona.
- CADEVALL, J.; SALLENT, A.; FONT I QUER, P.; ROTHMALER, W.: 1913-1937. *Flora de Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 6 vol.
- COSTA, A. C.: 1877. *Introducción a la Flora de Cataluña o catálogo razonado de las plantas observadas en esta región, corregida y aumentada con un suplemento al catálogo y un apéndice al vocabulario*. Barcelona: Imprenta Barcelonesa.
- FONT I QUER, P.: 1961. *Plantas medicinales. El Dioscórides renovado*. Barcelona: Ed. Labor. 12a. ed. (1990).
- GUTIÉRREZ, C.: 1998a. «Novetats florístiques per al Montseny i el Montnegre», *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 66: 59-62.
- GUTIÉRREZ, C.: 1998b. «Noves aportacions a la flora del Montseny», *La Sitja del Llop*, 16: 14-15.
- GUTIÉRREZ, C.: 2000. «Sobre la designació d'alguns animals i vegetals al Montseny i rodalia», *La Sitja del Llop. Revista del Montseny*, 20: 3-5.

- GUTIÉRREZ, C.; SÁEZ, L.: 1996. «Aportacions al coneixement de la flora vascular del Montseny», *Folia Botanica Miscellanea*, 10: 67-75.
- GUTIÉRREZ, C.; BONET, M. À.; VALLÈS, J.: 1997. «Aportacions etnobotàniques en el camp de la lingüística: els noms de les plantes al Montseny», *Cahiers de l'Université de Perpignan*, 24: 75-86.
- LE GRAND, A.; WONDERGEM, P. A.: 1987. «Les phytothérapies anti-infectieuses de la forêt-savane, Sénégal. Afrique Occidentale. Un inventaire», *Journal of Ethnopharmacology*, 21: 109-125.
- LLENSA DE GELCÉN, S.: 1941. «Consideraciones sobre algunas plantas notables de los alrededores de Hostalrich», *Anales de la Escuela de Peritos Agrícolas y Superior de Agricultura*, 1(1-2): 27-42.
- LLENSA DE GELCÉN, S.: 1944. «Inventario razonado de la Flora de Hostalrich y su comarca», *Anales de la Escuela de Peritos Agrícolas y Superior de Agricultura y de los Servicios Técnicos de Agricultura*, 4 (1-4): 121-290.
- LLOBET, S.: 1947. *El medio y la vida en el Montseny*. Barcelona: C.S.I.C.
- MASCLANS, F.: 1981. *Els noms de les plantes als Països Catalans*. Barcelona i Granollers: Centre Excursionista de Catalunya i Montblanc-Martín.
- MESTRES, A.: 1933. *Llegendes i tradicions del Montseny*. Barcelona: Salvador Bonavia.
- MUNTANÉ, J.: 1991. *Aportació al coneixement de l'etnobotànica de Cerdanya*. Tesi Doctoral, Facultat de Farmàcia. Universitat de Barcelona.
- MUNTANÉ, J.: 1994. *Tresor de la saviesa popular de les Herbes, Remeis i Creences de Cerdanya del temps antic*. Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans.
- MUNTANÉ, J.: 2003. *Tresor de la saviesa popular de les Herbes, Remeis i Creences de Cerdanya del temps antic*. Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans. 2a. ed. ampliada.
- MUNTANÉ, J.: 2005. *Etnobotànica, etnofarmàcia i tradicions populars de la Catalunya septentrional (Capcir, Cerdanya, Conflent)*. Tesi Doctoral. Facultat de Farmàcia (Doctorat en Biologia). Universitat de Barcelona.
- PANAREDA, J. M.: 1978. *L'estructura i la dinàmica del paisatge actual del Montseny: els impactes humans sobre els sistemes naturals*. Tesi Doctoral. Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona.
- PANAREDA, J. M.: 1991. *El Montseny, visió geogràfica*. Vic: Eumo editorial.
- PARADA, M.: 1997. *Aportació al coneixement de l'etnoflora de l'Alt Empordà*. Tesi de Llicenciatura, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona.
- PARADA, M.: 2008. *Estudi etnobotànic de l'Alt Empordà*. Tesi Doctoral. Facultat de Farmàcia. Universitat de Barcelona.
- RAJA, D.: 1995. *Estudis etnobotànics a la comarca de la Segarra*. Tesi de Llicenciatura. Facultat de Farmàcia. Universitat de Barcelona.
- RIGAT, M.; GARNATJE, T.; VALLÈS, J.: 2006. *Plantes i gent. Estudi etnobotànic de l'Alta Vall del Ter*. Ripoll: Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès.

- SELGA, A.: 1998. *Estudis etnobotànics a les Guillerries*. Tesi de llicenciatura. Facultat de Farmàcia. Universitat de Barcelona.
- VALLÈS, J.: 1995. «Antoni Cebrià Costa i Cuixart (València, 1817 - Barcelona, 1885). La primera aproximació a la flora de Catalunya», en CAMARASA, J. M.; ROCA, A. (eds.). *Ciència i tècnica als Països Catalans. Una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*, vol. 1, pàg. 215-247. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca.
- VIGO, J.: 1989. «Antoni Cebrià Costa i la seva Flora de Catalunya», *Folia Botanica Miscellanea*, 6: 25-35.
- VILLAR, L.; PALACÍN J. M.; GÓMEZ, D.; MONTSERRAT, G.: 1992. *Plantas medicinales del Pirineo Aragonés y demás tierras oscenses*. Osca: Diputación de Huesca. 2a ed.